

ANUARIO DEL SEMINARIO DE FILOLOGÍA
VASCA «JULIO DE URQUIJO»

International Journal of Basque Linguistics and Philology

LII: 1-2 (2018)

*Studia Philologica et Diachronica
in honorem Joakin Gorrotxategi*

Vasconica et Aquitanica

Joseba A. Lakarra - Blanca Urgell
(arg. / eds.)

eman ta zabal zazu

Universidad
del País Vasco

Euskal Herriko
Unibertsitatea

**Erronkaribarko etxe izenak:
grafiak finkatzeko metodologia**
*House names in the Roncal Valley:
a methodology for the fixation of their written form*

Juan Karlos Lopez-Mugartza Iriarte

Nafarroako Unibertsitate Publikoa
Onomastika Elkarte

Abstract

Oikonymy is the field of onomastics which explores house names. This article discusses how house names in the Roncal Valley were collected and what kind of methodological and ethical criteria guided the work of collecting them. The goal of this research work is to preserve and safeguard the non-material treasure found in house names in the Roncal Valley. Names in written documents have been compared to those taken from oral surveys. To a large extent, the problems associated with such a study are philological, because a consequence of studying house names in this valley is that the importance of Basque and the relationship there has been between this Basque and Navarrese-Aragonese Romance becomes clear. But as well as philological problems, sociolinguistic and other issues must be taken into account. Indeed, the contributions of philologists cannot go against the house owners' opinions and feelings. Above all documents, special consideration is due to the people who live there.

Keywords: *Onomastics, Houses, Names, Oikonymy, Methodology, Ethics, Basque Country, Navarre, Roncal Valley, Royal Charters.*

Laburpena

Oikonimia etxeen izenak ikertzen dituen onomastikaren arloa da. Artikulu hone-tan aditzera ematen da nola jokatu den Erronkaribarko etxe izenak biltzeko unean eta zer-nolako irizpide metodologiko eta etikoek gidatu duten bilketa lana. Ikerketa lanaren helburua Erronkaribarko etxe izenetan gorderik dagoen altxor materiagabea gordetzea eta zaintzea da. Idatziz dokumentatu diren izenak ahozko inkestan jaso direnekin alde-ratu dira. Ikerketa eragin duten arrazoiak filologikoak dira neurri handian, etxe izenen azterketaren ondorioz ibar honetan euskarak izan duen garrantzia eta hizkuntza honek nafar-aragoiera erromantzearekin izan duen erlazioa agerian gelditzen baitira. Baina arrazoi filologikoez gainera, arrazoi soziolinguistikoak eta bestelakoak ere kontuan hartu

behar dira. Izan ere, filologoen ekarpenak ezin dira etxeen jabeen iritzien eta sentimenduen aurka joan. Agiri guztien gainetik, begirune berezia zor zaie bertan bizi direnei.

Hitz gakoak: *Onomastika, Etxeak, Izenak, Oikonimia, Metodologia, Etika, Euskal Herria, Nafarroa, Erronkari, Foruak.*

0. Sarrera

En una zona determinada del litoral del Golfo de Vizcaya, entre Bilbao y Biarritz, y al norte de la cordillera cantábrica y en los Pirineos occidentales hasta la provincia vascofrancesa de Zuberoa (Soule) se habla una lengua no indoeuropea...

Joaquin Gorrochategui

Azken aldi honetan, onomastikaren inguruko lanak garrantzi handia hartzen ari dira Euskal Filologiaren arloan, honen froga garbiak Euskaltzaindiaren Onomastika Batzordearen lana eta Onomastika Elkarteak egiten duena. Oikonimia toponimiarren eta patronimikaren inguruan egiten ziren ohiko lanei batu zaie konplexurik gabe. Izenen ikerketa indartu da azken aldi honetan, gure izanaren ikerketa ere badelako, gure esatera zaharrak gogoratzen digun bezala.

Onomastikaren ikerketa tresna indartsua da gure oraina aztertzeko eta gure iragana (hurbila eta ez hain hurbila) ezagutzeko. Iragan denbora ezagutuz, etorkizunari hobeto eta datu gehiagorekin egiten ahal diogu aurre. Euskararen arloan gauza jakina da gero eta errazagoa dela gure hizkuntza galdu den lekuetan berriz ere berreskuratzea eta berpiztea baldin eta leku horretan euskararen oihartzuna ez bada erabat isildu. Toponimia dagoenean, euskal kutsuko hiztegia gorde denean, gure berraitonamonek euskaraz zekitela dakigunean, errazagoa zaigu gure haurrak D eruedetan eskolatzea eta ahaleginak egitea euskara berriz ere lora dadin. Euskara oso aspaldian galdu bazen, erreferentzia garbirik ez bada gelditzen, zailagoa izaten da; zenbaitetan, gainera, euskararen itzala begi bistan izan arren, lan pedagogiko sakona egin behar izan da beti ondoan izan duguna erakusteko. Oikonimiak lan hori egiten laguntza ederra eta ezinbestekoa ematen digu.

Etxe izenetan argi islatzen da herri batean izan diren hizkuntza guztien arrastoak. Gorrotxategik (2008) erakusten duenez, hizkuntzen ordezkatzeko prozesua guztiz gauza ohikoa eta egunerokoa da; izan ere, honen froga garbia gure inguruetan bizi izan diren hainbat eta hainbat hizkuntza, gaur hilik eta desagerturik daudenak. Gizon eta emakumeen ibilbide historiko labur honetan hizkuntza asko galdu dira eta beste batzuk gailendu dira. Egileak Zaragoza hiriarren adibidea ekartzen digu gogora, leku zehatz horretan noizbait iberikoa izan zen nagusi (hiria *Salduia* deitzen zen garaian), erromatarren etorrerakin batera latinak hura ordezkatu zuen (hiriaren izena bera aldatu zuten, *Cesaraugusta*), gero arabiera eta hebraiera ere entzun ahal izan ziren hango karraketan, gerora batuketa horien ondorioz aragoiera deitu erromantzea sortu zen, gaztelerekin egun lehian dagoena erabat ordezkaturik izan ez dadin.

Baina Gorrotxategik (2007-2008) erakusten digunez (eta, besteak beste, oikonimia enpirikoki frogatzen duenez) hiztun komunitate elebakarrak eta elebakarrak baino ez direnak oso bitxiak eta bakanak dira munduan, egitate urria dugu honako hau, askoz ere ohikoagoa baita egoera elebidunak edo eleanitzak izatea (Kolonbiako eta Brasilgo Vaupes herrialdean bezala, non hamar bat hizkuntza ukipenean dauden). Oikonimia egoera eleanitz honen lekuko da eta guk ikertu dugun ibarrean (Erronkaribarren) naturaltasun osoz tartekatzen, elkartzen eta nahasten dira gaztelania, aragoiera, kaskoina eta euskara, geroxeago ikusiko dugun bezala.

Oikonimia, etxeen izenen ikerketaz arduratzen den zientzia, esandako honengatik guztiarengatik eta gure historiaren altxor materiagabearen berreskurapenerako duen balioarengatik, Onomastikaren barruan gero eta leku garrantzitsuagoa betetzen ari da, toponimiak eta deituren ikerketak duten mailara pixkanaka-pixkana hurbilduz. Nafarroan, bereziki, zientzia honen garrantzia nabarmentzen ari da. Izan ere, Nafarroako Pirinioko eta Erdialdeko zenbait Euskara Unitate Teknikok bultzatuta (besteak beste, Zaraitzu-Erronkaribarkoak, Aezkoakoak, Artzibarkoak eta Izarbeibarkoak) oikonimoen bilketari ekin zaio eta, ahalegin horretan, Unibertsitatearen adituen laguntza eskatu eta jaso ere egin dute. Orobat, ibarreko ikertzaileen laguntza ezinbestekoa izan da oikonimoen bilketa egin ahal izateko.

Oikonimiaren ikerketa ezin da norbanako baten lana izan, talde lana ezinbestekoa da, nahi eta nahi ez, ikerketa sakona eta metodologikoki zuzena izango bada. Bai koordinatzen, bai eta era koordinatuan lan egiten dakiten profesionalak behar ditugu oikonimia lanetan. Erronkaribarren koordinazio lan honetan aritu direnak Euskara Unitate Teknikoko teknikariak izan dira, bereziki, Maite Madoz Bañes hasiera batean eta Dabid Lalana Salbotx gaur egun. Teknikariei une orotan sostengua emanaz filologoen lana ezinbestekoa da; Josune Aznarez Alkat (euskal filologoa) eta Maitane Bake Garjon (hispaniketan filologoa), lerro hauek sinatzen dituenarekin batera sostengu emate horretaz arduratu dira, aholkulari lanetan eta jarraian aipatuko den Ikertzaileen Taldearen Zuzendari gisa arituz; izan ere, oikonimoen bilketa taldean ondoko ikertzaile hauek aritu dira: Angel eta Gotzon Perez Artutx, Bidankozen; Josune Aznarez, Burgin; Koldo Viñuales, Erronkarin; Enrike Galan, Garden; Maitane Bake, Izaban; Isabel eta Felix Galetx, Urzainkin; eta Jone Alastuei eta Herriko Neska Gazteen Taldea, Uztarrozen. Halaber, Lohitzune Nuin euskara teknikari ohiaren lana gogora ekarri behar da, bera izan baitzen lan honi ekiteko ardura eman zidana.

1. Oikonimiaren zientzian eragiten duten esparru epistemologikoak

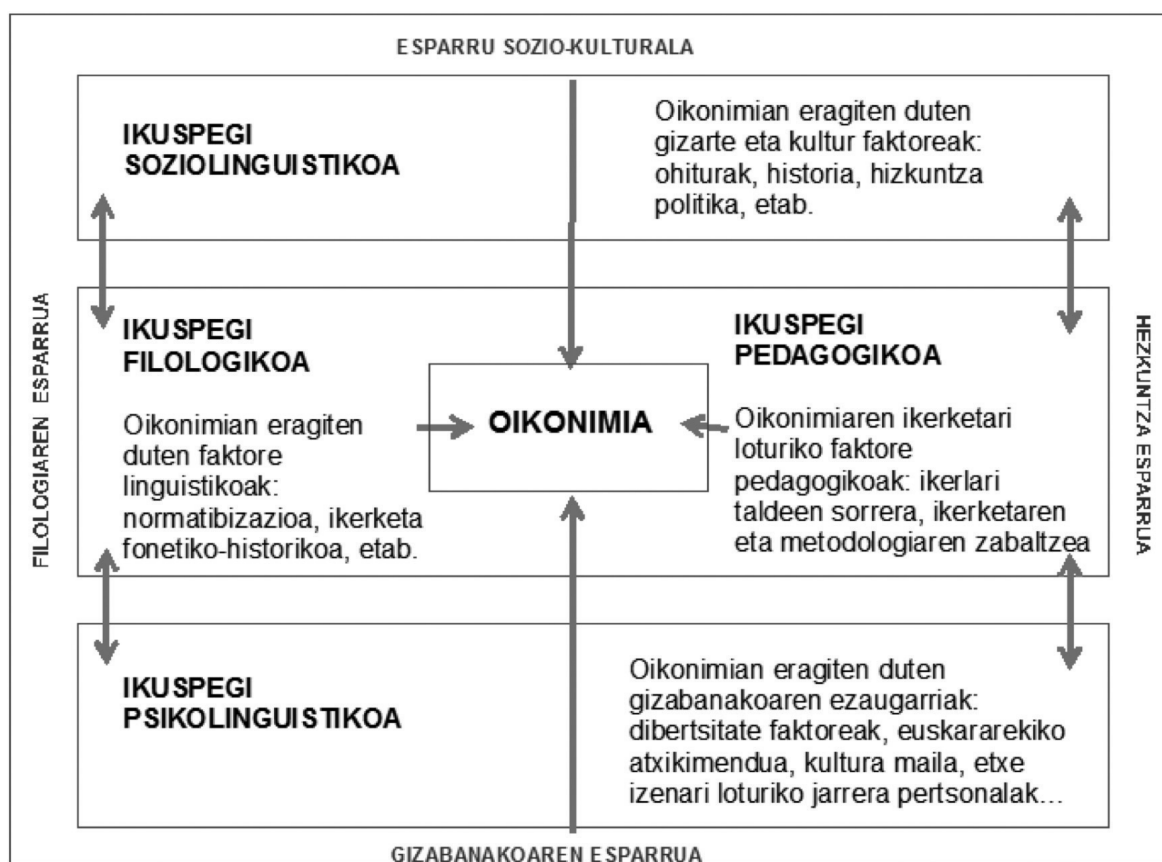
Filologoen ekarpena ezinbestekoa da oikonimiaren kasuan, baina beste faktore estralinguistikoak (psikologikoak, soziokulturalak eta metodologikoak) ere badira eta horiek kontuan hartu beharko dira oikonimian aritu nahi badugu; esate baterako, informatzaileen iritziak, haien senideen, lagunen edota auzokoen gogoetak eta herrietako adinduen erritmoak errespetatu behar dira ahozko inkesta egiteko unean.

Tort-ek (1999: 60) aditzera ematen duenez, onomastikan ari diren aditu guztiak gutxienezko oinarri teoriko batzuk izan beharko lituzkete eta, tamalez, hau ez da beti gertatzen; izan ere, behin baino gehiagotan ahozko bilketa egiten da alde epistemologikoak kontuan hartu gabe eta honek arazo metodologiko larriak eragin ditzake:

Es troben a faltar, per part dels estudiosos de l'onomàstica en general i de la toponímia en particular, unes bases teòriques mínimes sobre les quals poder treballar amb comoditat, a recer de l'ombra persistent de la incertesa. A manca d'uns conceptes fonamentals clars que puguin orientar els rerefons de la nostra tasca, hem optat, la major part de nosaltres, per una via pragmàtica: prescindim dels grans principis, dels grans interrogants —en la mesura possible, és clar—.

Izan ere, oikonimiaren arloak jakintza alor askoren beharra du. Ezin da hizkuntzalaritzaren muga estu eta meharretan murgildu muga horietatik at dagoenari muzin eginez. Diziplinarteko ezagutza da eta beste zientzia batzuk kontuan hartu beharko dira, eraginkorrak izango bagara. Hori dela eta, Camps eta Milián-ek (1990) Hizkuntzaren Didaktikarako proposatzen dituzten esparru epistemologikoak lagungarri zaizkigu oikonimia ikerketa lan bati ekiteko unean, ezinbestekoa baita filologiaz gainera onomastikaren alor honen osakeran eragiten duten gainerako zientziak zein diren zehaztea eta horietaz baliatzea. Aipatu egileen iritziarekin bat, ondoko lau esparru hauek dira saihestezinak eta kontuan hartu beharrekoak:

1. Ezaugarri linguistiko-filologiko hutsak dituen esparrua (Hizkuntzalaritzari dagokiona).
2. Esparru pedagogiko-metodologikoa (bere barnean lan egiteko moduak eta jorkamoldeak hartzen dituena, gure filosofia, gure lanaren antolaketa, informarizaileekiko begirunea, haien *tempus*-ari egokitzea, ikerketarako gogoia piztea eta ikerlari taldeak osatzea eta ikertzen irakastea, etab.).

Camps & Millán-en (1990) grafikoa oikonimiaren kasura egokitua

3. Gizabanakoaren esparrua: horren barnean psikolinguistika eta psikologiaren ekarpenak kontuan hartuko dira, norbanakoaren egoera pertsonala, bere egoera komunikatiboa, inkestatzaileekiko konfiantza eta ustea, jabearen iritzia bere etxearen izenari buruz, etab.
4. Esparru sozio-kulturala: bertan soziolinguistika eta soziologia txertatzen dira, ikerketa egiteko unean sortzen diren baldintza pragmatiko aldakorak, herriaren kultura errespetatzea, foruak dioena etxeen izenen jabetzari buruz, etab.

2. Esparruen eragina Erronkaribarko ikerketa oikonimikoan

2.1. Hizkuntzalaritzaren esparrua

Lehenengo esparruari dagokionez, zaila egiten zaigu Filologiaren irakaspenak ahanzte eta onartzea behar-beharrezkoa dena: gainerako esparru epistemologikoak ere kontuan hartu behar direla eta, neurri batean, guretzat garrantzizkoena den esparrua, ausaz, guztietan azkena dela. Izan ere, ponte izenak, etxe izenak eta, oro har, pertsona, animalia eta gauza izen bereziak finkatzea, beti ere, zaila da, hainbat aldagarri aldakorrek parte hartzen dutelako prozesuan. Horietako bat, eta ez da garrantzi gutxienekoa, izena jartzen duenaren nahiera eta apeta. Zenbait kasutan logika filologikoa ezartzea zaila da; esate baterako, Gardeko *Juanalea* oikonimoa (lehenko *Pelikotxorro* izena zuen etxea) edozeinek uler lezakeenaren kontra, ez da ez **Juan Alea*, ezta *Juana Lea* balizko izen-deituretatik eratorritako oikonimoa ere, baizik eta hitz joko xarmagarri bat, bertan bizi diren Juan, Ana, Leire eta Aranea familia kideen izenen inzialekin osatutakoa.

2.2. Metodologiaren eta Ikerketaren Pedagogiaren esparrua

Bigarren esparruaz denaz bezainbatean, oikonimiaren alorrean metodologia egokia erabiltzea eta, bide batez, lan pedagogiko egokia garatzea ezinbesteko da aurrera eramane nahi den ikerketa profesionaltasun osoz egin ahal izateko. Beraz, alde batek oikonimoak jasotzeko prozedura desegokiak baztertzen eta prozedura egokiak zehazten jakin behar dugu lanari ahal den hobekien ekiteko. Praktika onen artean, besteen erritmoak errespetatzea nabarmendu behar da, eta praktika txarren artean, berriz, informatzaileak informazio iturri soiltzat hartzea, gauza bilakatzea, liburutegi bateko liburuak balira bezala tratatzea (informazioa jaso ondoren berriz ere apalategian utz daitezkeenak). Kanpo ikerketan dabiltzan ikertzaile batzuek ez dute egonarririk bilatzen zuten informazioa lortu ondoren informatzaileekin patxadaz beselako gaiez solasteko eta haien konpainiaz gozatzeko. Hori ere ikertzaile on baten lana da.

Bestalde, ikerketa taldeak trebatu behar izan ditugu eta haien barneko kohesioa indartu. Garrantzi handikoa da taldean aritzea. Ibar bateko herri guztien etxeen bilketa lana ezin da inolaz ere lagun bakar baten bizkar utzi, ezinezkoa litzateke honelako lan bat aurrera ateratzea baldintza horietan. Arazoa sortzen da ikertzaile nagusiari sostengua ematen dioten gainerako ikertzaileak profesionalak ez direnean, ikerketa taldeko kideei oinarrizko formakuntza eman behar zaielako haien lana

(ahozko inkestak egitea edo artxiboetan datuak jasotzea, adibidez) eraginkortasunez egin ahal izateko.

Erronkaribarko kasuan, ikerketa lanak aurrera joan diren neurrian (eta herritarrek oikonimia zehazki zer zen jakin dutelarik), etxeen izenak jasotzearen aldeko jarraera indartu da eta lanak azkartu eta gero eta errazago egin ahal izan dira. Oikonimiaren zientziak besteen beharra duen bezala, oikonimiaren ikerketak berak badu, izan, asko emateko besteei. Orain, lanak bukatu diren honetan, ibarreko eskoletan unitate didaktikoak eta hezkuntza berrikuntzari loturiko proiektuak aurkezteko aukera dago eta hori izango da proiektu honek eman dezakeen bigarren pausua, onomastikaren alor honek etxeari loturiko altxor materiagabea jasotzeaz gainera, herriaren eta herritarren bizitza eta historiari buruz informazio anitza lortzeko aukera ematen baitu.

2.3. Psikolinguistikaren esparrua

Ausaz, gizabanakoaren esparrua da guztietan garrantzitsuena eta korapilatsuena. Alde batetik, etxearen izena etxearen jabearen berezko jabegoa delako; eta beste alde batetik, argudio filologiko, metodologiko eta dokumentazio alorreko guztiak paper bustia dira etxe jabe baten iritziaurrean. Inork ezin dio inori ere behartu —gizarte aske batean— bere seme-alabei era batera edo bestera izena emateko; era berean, inork ere ezin dio behartu inori —gizarte aske batean— bere etxea era batera edo bestera izendatzeko edo grafia jakin bati jarraikiz etxe horren izena idazteko. Etxeko jabeak filologoengan bere uste osoa badu, onartuko du iradokitzen zaiona; bestela, bere haritik ez da aterako. Horregatik, garrantzi handikoa da alor hau era egokian jorratzea, bai ahozko informazioa jasotzeko unean, bai informazio hura prozesatzeko unean, ezin baitzaio desitxuratu emandako informazioa nolanahi eta inongo azalpenik eman gabe.

Oikonimo berrietan, adibidez, etxearen jabeak erabaki dezake etxeari deitzea inoiz eta inola leku horretan erabili ez den izen batekin (adibidez, Izaban, lehen *Bake* eta *Basilio* izeneko etxeak zirenak *Metsola* landa etxea da egun; jabeen iritziz izen horrek ‘sorgindutako basoa’ edo ‘basoilarraren basoa’ esan nahi du finlandieraz; dena dela, eta txiripa edo izan daitekeen arren, bada Aragues del Puerto aldean *Barranco de Metsola* izeneko aranko txiki bat; ez da, beraz, erabat arrotz egiten). Beste batzuetan idazkera batuak saia ditzake, nahiz eta bertako grafia usadioaren kontra joan (Bidankozen, *Harretxe*). Toponimoak erabiltzen dira oikonimoak sortzeko (Izaban, *Osanea*), bertako esapideak (Izaban, *Onki Xin*) edo Euskal Herriko leku gehienetan elkarteei izendatzeko moduak bere egiten dira (Burgin, *Gure Txoko*). Izen horiek eguneroko paisaiaren zati bilakatzen dira eta herriak bere egiten ditu, era naturalean izen horiek finkatuz eta bidea eginez.

2.4. Soziolinguistikaren esparrua

Laugarren esparrua, gizartearen eta kulturaren esparrua dugu; alegia, soziologia-rena. Hainbat faktore izan behar ditugu kontuan alor honetan, behin baino gehiagotan Filologiak irakatsi digunarekin bat ez datozenak. Oikonimo zaharretan herriak errazago onar dezake erabiltzearen ondorioz desitxuratu den oikonimo bat, filologoen

berreraiki edo artxiboek dokumentatu duten forma jatorrizko bat baino (Garden, *Pedro Alkat* nahiago dute, *Pedro Alkat* beharrean). Oikonimo berrietan, berriz, ikusi den bezala, berehalaxe sortzen dira ohitura berriak eta gaur berria dena berehalaxe «betikoa» bilakatzen da, bereziki landetxe edo taberna baten izena bada eta izen hori letra handitan erakusten bada etxaurrean. Orduan, betidanikoa ez dena finkatuta gelditzen da, orain bai, betiko. Beraz, azken bi esparruok, bai gizabanakoarena, bai eta gizartearena ere, hertsiki lotuta daude. Gizarteak onartzen badu norbanakoak erabaki duena hori hedatu eta finkatzen da ezbairik gabe. Halere, gogoratu behar da eskuarki etxearen izena besteek ematen dutela eta ez etxeko jabeak. Izan ere, besteak dira esaten dutenak «urliaren, sandiaren edo berendiaren etxera» doazela; bertako bizilagunak gutxiagotan aipatu behar du bere etxearen izena. Egoera hau izanik, gerta liteke etxe bati auzokoez era batera deitzea, baina bertan bizi direnek izen hura arbuiatzea. Kasu horietan, nola jokatu? Zein da etxearen benetako izena? Bizilagunek nahi dutena edo herriak erabiltzen duena?

Nafarroako Foruan bertan etxearen izenaz mintzatzen da eta argi pixka bat eman diezaguke auzi honetan. Foruaren II. tituluan, *Nortasun juridikorik gabeko erakunde eta subjektu kolektiboak* izena duen horretan, 48. legearen atala dago, eta haren izenburua *Etxea* da. Honek erakusten du zer nolako garrantzia duen egitate hau Nafarroako antolaketa administratiboan. Lege honek, hitzez hitz, hauxe dio:

Etxea ez da pertsona juridikoa, baina izen berezia du, eta eskubide eta betebeharren subjektu da auzotartasun-harremanetan, zerbitzu-egiteetan, herri-aprobetxamenduetan, finken identifikazio eta mugaketetan, eta tokiko ohitura eta usadioek ezarritako bestelako harremanetan ere.

Etxeko jaun-andreei dagozkie etxea gobernatzea, horren batasunari eustea, eta etxearen ondarea eta izena iraunarazi eta defendatzea.

Kontu egin dezagun etxeari Foruak aitortzen diola izen berezia duela eta, hortaz, izen berezia izateko eskubidea. Orobat, etxeak ere badu eskubidea finken mugaketetan identifikatua izateko (izen baten bitartez, jakina). Bestalde, etxeko jabeek ere eskubide (edo behar) batzuk ezartzen dizkie, haien artean etxearen izena iraunaraztea eta defendatzea. Hau da, etxearen izena defendatzea, legez, etxeko jaun-andreei dagozkie eta ez administrazioari.

Beraz, hemen ere, bi esparru hauek (bai psikolinguistikoa, bai eta soziolinguistikoa ere) gailentzen dira filologiaren gaineratik. Etxeko jabea da nagusi alor honetan, eta ez hizkuntzalaria edo filologian aditua dena. Eta ezin dugu ahaztu beste esparrua: pedagogia egiteko beharra, oikonimia zer den irakastea eta maitatzen eta zaintzen erakustea. Etxeko jabeak era esplizituan erakutsi behar zaio era inplizituan dakiena: bere herrian etxeei izena emateko usadioa dagoela, logika bati jarraitzen diona, eta hori haustek etxearen nortasuna eta, neurri batean, herriarena berarena ere desitxuratzeko dakarrela.

Nafarroako Pirinioko Ekialdeko Ibarretan euskara zaharra ordezkatzeko prozesuan dago batuaren mesedetan. Erronkaribarren duela gutxi itzali zen erronkaria Fidela Bernaten ezpainetan. Erronkariko oraiko gazteak euskara berrian mintzo dira. Onomastika lanak garrantzi handikoak dira berriz ere leku, etxe eta pertsona izenetan gelditu den bertako euskararen arima berreskuratzeke eta aditzeko oraindik ere.

Onomastika garrantzi handikoa izan daiteke hizkuntza bere gizarte testuinguruan jartzeko.

3. Hizkuntz komunitate bakarra gizarte anitz batean

Esan bezala, azken bi esparruok (Psikolinguistikarena eta soziolinguistikarena) garrantzi handikoak dira, gizarte zehatz baten gizabanakoen eta giza-taldeen ezaugarriak agerian jartzen baitituzte. Labov-en (1972) irakaspenei jarraikiz, Erronkaribarren hizkuntza komunitate bat dugu egun bere mintzaira sistema propioarekin, arau linguistiko zehatzekin; esan liteke hizkuntza komunitate hau berria dela lehengo mendeetako komunitatearekin alderatuko bagenu, gure egunerokotasunean sistema berriak sortu eta beste batzuk galtzen baitira denboraren joanean. Baina komunitate bat bera da orain nagusiki erdaraz mintzatzen dena eta duela mende bat, hizkuntzaren funtzio guztiak beteaz, euskaraz aritzen zena. Hizkuntza komunitate berbera: adierazpide linguistiko ezberdinekin, aldaketa anitzekin, baina soziolinguistikoki komunitate bat bera izateko pertzepzioa duena, zein den ere lehen edo gaur nagusiki erabili duten hizkuntza; eta komunitate horren gehiengoak, besteak beste, biziraun nahi du elebiduna izaten eta euskara berreskuratuz.

Euskara bera ere, egungoa, ez da lehengo bera. Gizarte baldintzek eta zirkunstantzia soziologiko ezberdinek hizkuntza eta diskurtsoa aldarazten dute. Hizkuntz bariario zehatz batzuk bakar-bakarrik justifika daitezke hizkuntzaz kanpoko arrazoiak direla eta; izan ere, gizartearen testuingurua aztertzea ezinbestekoa da. Horretarako ere bide eman diezaguke oikonimiaren ikerketak. Arrazoi komertzialak zirela eta, ibarretik kanpora joateko beharrak (emakumeak Atharratzera espartinetara, gizonak Erriberara almadiekin, abereekin) eta mugimendu migratorioen eraginak, Erronkaribarko gizarte zaharra pixkanaka-pixkanaka aldatu zuten eta egungo gizarte berria eratu ere bai.

Oikonimian aldaketa eta migrazio horren lekukoak gorde dira, gehienak etxe jabeen abizenetan (Bernardo Estornes Lasa 1996: 121):

Algunas casas se conocían con el apelativo de donde procedía el forastero, como Casa del Urzenkiar, del Sigüesano, del Ejeano, del Petillano, de Luesia. (...) Otras veces el forastero cumplía un oficio no propio del pueblo como (...) el dueño del comercio de Sánchez, antes vendedor ambulante, procedente creo que de Zamora, los guarnicioneros hermanos Contín, uno de ellos tocador de bandurria, ambos salacencos: el tabernero Vicente Claver, aragonés; el practicante Pemán, el médico Echenique cuyo hijo fue miembro del primer gobierno de la Comunidad Autónoma Vasca y profesor universitario, euskaldunes; el farmacéutico señor Arístegui, de Algorta (Vizcaya), casado con una izabarra; el fondista de la Lola, la comadrona de casa de Cachuchas, el carabinero retirado Sanz, (...) los curas también forasteros desde la muerte del cura de casa Labairu que era de Isaba, el molinero, etc. etc. (...) También solían llegar en el verano los segadores, generalmente aragoneses, y cuando se hizo la carretera, peones y capataces, camineros a cuyo cuidado estaba la nueva ruta y, en tiempos posteriores, los veraneantes, casi siempre aragoneses y más tarde del resto de Navarra y guipuzcoanos y hasta vizcainos.

Hauek dira oikonimian aipatzen diren herri izenak, kulturen batuketa honen lekuko:

Anso.- Izabako *Angelanso* oikonimoan Aragoiko *Anso* herriaren isla aurkitzen dugu (Gardeko Abolengo Liburuan etxe jabe batzuen abizena da: *Casa de Manuela Anso* [Gar. abl. 75. or.] eta *Casa de Raimundo Ansó* [Gar. abl. 14. eta 48. or.]).¹

Aragues del Puerto.- Izaban, *Casa Araguko* (Justo Bake jaunaren informazioa da; Huescako Aragues del Puerto herritik etorritako baten gentilizioa).

Arguedas.- Bidankozen, *Arguedas* (borda bat ere badago etxe berekoa; bestalde, Burgin bada bat Borda de Arguedas de Igal deitzen dutena [Eusebio Tolosana jaunaren informazioa da]).

Aspa.- Erronkari hiriko oikonimian *Aspa* deitura jasotzen da, Aspe Ibarren izenaren aldaera erronkariarra (*Casa de Juan Javier Daspa* [Err. abl. 186. eta 187. or.]; *Casa que fue de Esteban Daspa* [Err. abl. 113. or.]; *Casa que fue de Pedro José Daspa* [Err. abl. 130. eta 131. or.]; *Casa que fue de Pedro José Martín y Daspa* [Err. abl. 255. eta 256. or.]).

Baretons (Bal de Baretons, Barétous).- Hiru Behien Zergaren egunean Erronkari eta Baretuseko agintariak batzen dira San Martin Harriaren inguruan eta baretondarrek urteroko tributua ordainduko dutela agintzen dute; alegia, hiru behi bigantxa, ilaje eta adaje berdinekoak eta inongo orbanik edota lesiorik ez dutenak *kallesi* (erronkariarre) emango dizkietela goi mendietako larreak haien abereekin goza ditzaitez. Hau egin ondoren, pakea bera ere agintzen da, hangoak eta hemengoak eskutik lotuta eta hitz hauek goraki esanez: *pax avant, pax avant, pax avant*, erran nahi baita, 'pakea engoitik'.

Echo (Bal d'Echo).- Garden, *Txeso* etxea dago; izan ere, Aragoiko Etxo herriko seme-alaben gentilizioa *cheso* edo *chesa* da, eta hortik izena (*Casa del Cheso* [Gar. abl. 85. or.]).

Ejea.- Izaban, *Casa el Ejeano* (Justo Bake jaunaren informazioa da; Zaragozako *Ejea de los Caballeros* herritik etorritako baten gentilizioa; egun José Perena eta Rufino Abadia dira etxeke ondorengoak).

Fago.- Burgi, *Fagotano* (Josune Aznarez andrearen informazioa da; Huescako *Fago* herritik etorritako baten gentilizioa).

Indiak.- Erronkarin, Casa Indiano (Gale jaunaren informazioa) eta Izaban, *Casa Indiano* (Justo Bake jaunaren informazioa da; *indianoa* Indietatik, hau da, Ameriketatik etorritakoen gentilizioa da; egun Ezker Marko ahizpen jabegoa da).

Luesia.- Izaban, *Casa Luesia* (Justo Bake jaunaren informazioa da; *Luesia* Zaragozako *Cinco Villas* Erkidegoko herria da; eskorta bat da, *Casa La Gervasia* izenez ere deitua).

Marcilla.- Izaban, *Casa Marcilla* (Justo Bake jaunaren informazioa da; egun, Mariano Marcilla da etxearen jabea; izan ere, izena jabearen abizenetik datorkio etxeari).

Montori.- Euskaraz *Berorize* ere deitua (fr. *Montory*). Herri honen ahozko aldaera erronkariarrak *Montxori* eta *Monttori* dira. Izaban, *Casa Montxori* (Justo Bake jaunaren informazioa da; egun La Eulogia, Machorroyo, Sidonio Garde anaiak dira ondorengoak). *Casa Monchori* grafiaz dokumentatuta 1984an, Izabako Udaletxeko Artxiboan mekanografiaturiko etxe zerrenda batean (paper soltea, EAT).

Petilla.- Izaban, *Casa del Petillano* (Justo Bake jaunaren informazioa da; Nafarroakoa den baina Aragoiko lurrez inguraturik dagoen *Petilla de Aragón* herritik etorritako baten gentilizioa).

Santacara.- Izaban, *Casa Santacara* (Justo Bake jaunaren informazioa da; etxe erria da).

¹ Abolengo liburuak (argitaragabeak; Erronkari, Garde, Izaba, Urzainki eta Uztarroze hirietako udal artxiboetan gordeak). Ibarreko ohituren, udalen eta Batzar Nagusiaren arauetara jarraikiz XVI. mendean edo lehenago sorturiko liburuak dira. Kopien bitartez iritsi zaizkigu eta lege indar osoa dute oraindik ere. Nafarroako Foru Berriaren 360. legeak dioenez, liburuak jatorrizko jabego tituluen frogatzat hartuak izango dira.

Sigues.- Izaban, *Casa Sigüesano* (Justo Bake jaunaren informazioa da; etxe eroria da; Zaragozako *Sigues* herritik etorritako baten gentilizioa). Euskaltzaindiak txosten idatzi bat eskatu zidan 149. araua osatzeko —Euskal Herri inguruko exonimoak— eta, horren ondorioz, *Zigoze* aldaera finkatu zuen.² Hala eta guztiz ere, Estornes Lasak (1979) erabiltzen duen aldaera *Sigotze*³ da (*Uztarroze* ere beti), eta ez *Zigoze*, nik proposatu nuen bezala. Oro har, erdal *s* euskaraz *z* grafiaren bitartez adierazten da, *Isaba / Izaba*, *Esca / Ezka* bikoteetan gertatzen den antzera, baina kontuan hartu behar da, *z* zaharragoa dela *s* baino, hau da *z*-tik *s*-rako garapen bidea errazagoa dela, alderantzizkoa baino, analogiaz ez bada (cf. *Elizalte* > *Lisalte*, borda izena Bidankozen; eta *Ezker* > *Esquer*,⁴ etxe izena Izaban). Bestalde, Mikel Belaskok gogora ekartzen duenez, Erdi Aroko dokumentazio zaharrear tarteko belarerik ez da agertzen (Ubieto 1972, *Sios* [-Sigüés, p. j. Sos del Rey Católico, Z; 1016, 3]). Beraz, beharbada gai honetaz eztabaida berriz ere irekitzea gomendagarria litza-teke.

Tolosa.- Atzerriko leku eta gentilizioei erreferentzia egiten dien sail honi amaiera emateko, aipa dezagun Okzitaniako Tolosak berak ere hemengo oikonomian lekua duela, ibarrak leku askorekin erlazio izan duelako seinale: *Uztarrozen*, *Casa Tolosana* (Uzt. abl. 265. or.).

Bestalde, ibar barneko herrien artean ere migrazioak egoten ziren eta horiek oikonomian eta onomastikan jaso dira:⁵

Erronkari.- Uztarrozen, deit. *Petri Erronkari* (1630): «mas en olerrea dos Jugadas afron[tad]as conpieças de *petri erroncari*...» (Luis Ros notarioa, NPA 33).

Garde.- Burgin, *Borda de Gardar* (Hilario Glaria jaunaren informazioa: «Sería de Garde»).

Urzainki.- Izaban, *Casa Urzanquiar* (Justo Bake jaunaren informazioa da; beste izenak: *Casa El Aguau*, *Casa Jose Peretx*; ondorengo Florencia Marko; aldaera: *Casa Urzenkiar*; etxe eroria).

Uztarroze.- Urzainkin, borda izena: «la senda que tira de la borda de *Estevan Uztarroze*...» (Urz. abl. 55. or.).

Bukatzeko, nahiz eta oikonomian arrastorik ez utzi (etxe jabeak ezin zirelako izan), agoteak, juduak eta mairuak ere bizilagun izan dira Erronkaribarko hirietan, erakutsi zen bezala Patxi Goenagaren omenez idatzitako harako artikulua hartan, non mitoa, elezaharra eta errealitatea batu baitziren (Lopez-Mugartza 2008b). Baina haratago joan behar dugu: Bernardo Estornés Lasak (1996: 87) bertako ijitoak (Echeberria

² Hauze da Euskaltzaindiak (2006) jasotzen duena: «Salbaterra Ezka herritik baino kilometro batzuk hegoalderago dago herri hau, Zaragozako probintzian baina Ezka ibaiaren bazterrean, Erronkari ibar geografikoan bertan, alegia. Lopez-Mugartzarentzat argi dago *Zigoze* era erabili zela euskaldunen artean».

³ Canto 12: «Sale del angosto valle, / que Sigotze lo cerraba, / por la orilla del Arago / a Leire se encaminaba.»

⁴ Izaba, 1581/01/06 (Pio Punt notarioa, NPA 2): «Una cassa que segun dixo tenia y poseya por suya propia en la dca. billa de ysaba en el barrio llamado burgui berria afrontada de la una parte con casa de blas *esquer* mayor de dias y de la otra parte con casa de madalena paule benela en medio y de la otra con calle pu[bli]ca».

⁵ Justo Bake jaunaren informazioa: «Los de Isaba son *izabarres*, con *z*. Los de Uztárrroz *estarruztares*. Los de Urzainki, *urzanki*ares. Los de Roncal, *ronkaleares*. Los de Garde *gardares*. Los de Vidángoz *bidangoztares* y los de Burgi, *burgi*ares, *burgiarres*. En Vidángoz dicen que ha habido brujas, por eso les dicen: *Los Brujos*» (EAT). || Juan Anaut Sanz jaunaren informazioa: «*Gardar*... *gardatxu*, *albarcudo*... Bueno eso son motes que metían; por ejemplo, a los de Burgi les decíamos: “los necios”; a los de Garde “albarcudos”; a los de Vidángoz “brujos”, a los de Roncal “lelos”, a los de Uztárrroz “modorros”...» (EAT).

abizenekoak) eta hungariar ijito bat (Ramona, askaziaren ama) aipatzen ditu ibar honetako biztanleak bezala. Aniztasuna nagusi.

4. Erronkaribarko oikonimoen finkatzeari buruzko irizpideak, hizkuntzaren esparrua

Esanak esan, oikonimiaren ikerketan esparru estralinguistikoak ezin ahantzizkoak diren bezala, ikerketa filologikoari berari ere bere lekua aitortu behar zaio. Duela gutxi arte, oikonimia lanetan eredu argirik ez zegoen eta arazorik handienak oikonimo bat normalizatzeko unean sortzen zen.

Oro har, lan filologiko hutsa bada eta gure asmoa leku zehatz bateko ezaugarri linguistikoak ezagutzea bada, nor bere modura jaso ditzake inongo arazorik gabe, nor bere nahierara, nahi duen grafia erabiliz, inori baimenik eskatu gabe, azken batean lan hori idatzi duenak eta bere irakurleek baizik ez dute irakurriko.

Benetako arazoa sortzen da oikonimoak proiektu praktiko baten barruan kokatzen direnean, etxeko jabeek bere etxeen izenaren berri eman nahi zaienean, udal bati bere herriko etxeen «jatorrizko» edo «benetako» izenak ezagutarazi nahi zaizkionean. Orduan gauzak ez dira hain errazak eta filologoak ezin du bere nahierara oikonimoa idatzi, ez inork behartzen duelako, berak bere buruari uzten ez diolako baizik. Euskaltzaindiaren arauen aldeko amorratua izango balitz ere, euskaltzale sutsua balitz ere, euskal filologo batek ezin du *Ageda Etxea* normalizatu, baldin eta etxeok *Casa Águeda* nahiago badute (Gardeko oikonimoa da honako hau).

Filologoak sentsibilitate handiz jokatu behar du alor honetan: alde batetik, euskal grafiak oraindik ere mesfidantzaz ikusten direlako leku batzuetan; eta beste alde batetik, etxeko jabe batzuei grafia batzuk guztiz bitxiak gerta dakizkielako eta *Migelanjel Etxea* moduko idazkerak arbuia ditzakete [mixelaxel] bezalako ahoskera frikari beldurak ekiditearren, bere etxearen izena desitxuratuko den edo gaizki ahoskatuko den beldur (Burgiko oikonimoa da aipatu dugun hau).

Izan ere, asmo normatiboak dituenak edo oikonimo bat finkatu nahi duenak arazo handiak izango ditu erabili behar dituen grafia egokienak zeintzuk diren erabakitzeko unean. Galdera anitz izango ditu erantzun beharrekoak. Eta behin baino gehiagotan, galdera gehiago izango ditu erantzunak baino.

Pragmatikaren erregelak ezarriz, erabilerari eman zaio lehentasuna, arrazoi sozilinguistikoak (maiztasuna) eta psikolinguistikoak (jabeen iritziak) direla medio. Arrazoi linguistiko-filologikoak aholkularien esku gelditzen dira. Ikus ditzagun ba, gure proposamenak normalizaziorako (cf. orobat, Lopez-Mugartza 2000):

a) Bokalismoa

Aferesia. Txandi (GAR), aferesia hobetsia.

b) Kontsonantismoa

Leherkariak. Izort (UZT), horzkari ahoskabea hitz bukaeran; Xanglat (UZT), horzkari ahoskabea hitz bukaeran. Bernardo Estornés Lasak (1996: 113) testigantza

bitxi hau dakarkigu, non bukaera horretako *Bidart* oikonimoari erreferentzia egiten zaion:

Esos años me dediqué a tomar apuntes de euskara a las dueñas de las casas de Baixtero (la tía Manuela) y *Bidart* (la tía Miguela)... Hablaban el euskara con gran soltura y precisión, ellas dos, y los maridos de ambas. (...) Uno de los días apareció, calle abajo, un personaje pintorescamente vestido de turista, exclamando una de ellas algo así como *Zer abetxutxo da kori!* (¡qué pajarraco es ese!). Cuando llegó a nosotros resultó ser el lingüista Saroihandy...

Frikariak. Arrozpide (UZT), frikari bizkar albeolarea hobetsia vs. apiko albeolarea.

Sabaikariak.

- i) Allegre (ERR), sabaik. albok.; Arlla (BID), sabaik.; Bollaberri (UZT), sabaik. albok.; Llanan (UZT), sabaik. albok. (< *Alleman*); *Llarri* (BUR).
- ii) Aprenye (IZB), «y» grafia hobesten da, sudurkariaren atzean, [d] sabaikariaren grafia irudikatzeko [*Aprenndde*]; Arroñume (URZ), <ñ> grafema —normalean sudurkari sabaikaria adierazteko erabiltzen duguna— [ndd] taldea adierazteko erabiliko da [*Arronddume*]; Arronyo (URZ), [d] sabaik. sudurkariaren atzean [*Arronddo*]; Konye (IZB; hauxe da Bernardo Estornés Lasak [1996: 45] erabiltzen duen grafia: «Konye, un tabernero con tienda»), [d] sabaik. sudurkariaren atzean [*Konddde*]; Menyi (ERR), [d] sabaik. sudurkariaren atzean [*Menddi*].
- iii) Baltaxar (UZT), sabaikari frikaria hobetsia vs. apiko albeolarea; Inoxenxo (UZT), sabaikari frikaria hobetsia vs. bizkar albeolarea; Joxepex (IZB), sabaikari frikaria hobetsia, vs. apiko albeolarea *Josepex*. Azentu toniko laua: Joxepérex; Luxia (UZT), sabaikari frikaria hobetsia vs. apiko albeolarea [Lusía]; Mixel (UZT), sabaikari frikaria; Ofixial (UZT), sabaikari frikaria hobetsia [Ofixial, Ofixal] vs. apiko albeolarea [Ofisial]; Xiauxi (UZT), sabaikari frikaria.
- iv) Mundugux (UZT), sabaikari frikaria hitz bukaeran.
- v) Barreña (UZT), sabaik. sudurk.; Nimiñi (UZT), sudurk. sabaik.; *Nigo* (BUR)
- vi) Beltxa (UZT), afrikari sabaikaria hobetsia vs. bizkar albeolarea (hobietakoa); Bentxurika (UZT), sabaik. afrik.; Petxit (UZT), baina *Forttuna* (IZB, belarea sabaikaritzea hobetsia, vs. Fortxuna), hemen berriz, Pettit maiztasun gutxiagorekin agertzen da eta bestea hobesten da.

c) Morfologia

Ponte izenak.

- i) **Izen konposatuak.** Batera idatzita hobesten dira. Josemaria (BID), iz. konp.; Josemartín (ERR), iz. konp.; Juanatresa (BUR), iz. konp.; Juaningraxi (IZB), iz. konp.; Juanjulián (ERR), iz. konp.; Juanmiguel (URZ), iz. konp.; Juanpaulo (IZB), iz. konp.; Mailusa (BID), iz. konp. || Juan Ramón (UZT), iz. konp. bereiz (salbuespena: egungo jabearen izena da; ez dirudi egokia kasu honetan batera idaztea).

- ii) *Izen-deiturak*. Batera idatzita hobesten dira. Andresalgarra (IZB), iz.-deit.; Andresbueno (IZB), iz.-deit.; Doloreslanda / Doloresdrona (IZB), izen bi-koitza; Estebankamin (BUR), iz.-deit.; Josefeder (ERR), iz.-deit.; Juanasinzta (BUR), iz.-deit.; Kasimirobaile (UZT), iz.-deit. (eusk. graf.); Katalingarde (IZB), iz.-deit.; Mariagil (BUR), iz.-deit.; Mariaparra (GAR), iz.-deit.; Martinginda (ERR), iz.-deit.; Martinbarrena (ERR), iz.-deit.; Martinpantxo (URZ), iz. konp.; Miguelanbra (GAR), iz.-deit., Miguel Ganbra; Paixkolora (UZT), iz.-deit.; Pedrokat (GAR), iz.-deit., Pedro Alkat; Santiagoaznar (GAR), iz.-deit.; Santiagorduna (UZT), iz.-deit.; Santxogarde (IZB), iz.-deit.; Santxogarde (UZT), iz.-deit.
- iii) *Izen-goitzenak*. Batera idatzita hobesten da. Joseniño (UZT), iz.-goit., sa-baik. sudurk.; baina, Juan Pito (IZB), iz.-goit. bi hitzetan (Bentan erabil-tzen duten ohiko grafia); Juansoldao (UZT), iz. goitiz. (ogibidea); Martitxipi (GAR), iz.-gotiz.

Herri izenak. Usadioari jarraikiz, erdal grafiaz: Arguedas (BID), Rakax (BID) he-rri iz.; Marcilla (IZB), herri iz. || Hala eta guztiz ere, erdal jatorrizkoak direla ahaztua dagoelarik, eusk. graf. Marrakos (GAR), herri iz.; Marrakos (BUR), herri iz.

Txikigarriak. 1. *-iko*. Angeliko (URZ), Tontiko (UZT), Bertolico (BUR), Ma-nueliko (BUR). || 2. *-ita*. Pepita (BUR). || 3. *-illo, -illa*. Juanillo, Solanilla (BUR). || 4. *-eta*. Barbareta (IZB). || 5. *murrizketa*, Bitor (BUR).

Genitiboa. Erronkarierarena gorde da. Danielna, Refelna (BID), gen. erronk.; Landarna, Zinpitarna (BID), gen. erronk.

Patronimikoa. Atzizkia beti *-tx*. Salbotx (BID), patronim.

d) Osagai suprasegmentalak

Tildea. Usadioari jarraikiz zenbait izenetan tildea hobetsi da eta beti erdal hitz ondarekoak direnean. Águeda (GAR), tilde, erd. graf.; Beltrán (GAR), tilde; Estornés (IZB), tilde; Fayánas (BUR), tilde; López (ERR), tilde; Malarrés (IZB), goitiz. adj. + iz.; Martinpérez (URZ), tilde; Pascualramón (BUR), tilde; Pedrociprián (IZB), tilde, erd. graf.; Pedrojuán (URZ), tilde; Pedroleón (BUR), tilde; Portalatín (BUR), tilde; Sacristán (BUR), tilde. || Kasu askotan tildea ken liteke, baina beste batzuetan be-rriz ahoskera okerrak egiteko arriskua dago: Angelanso (IZB): [anxelánso] vs. [anxe-lansó].

e) Grafia arazoak

Ohiko grafia. Ahal delarik Euskara Batuaren idaztarauetara hurbiltzea hobesten da, ohiko grafia bestelakoa den arren. Anzaia (UZT). *Anzaya*: ohiko graf. = jod er-dikonts. / [nz] talde frikaria hobetsia vs. [ntz] afrikaria.; Maio (BUR), *Mayo*: ohiko graf. = jod erdikonts.; dena dela, ondoko kasu honetan: Aguio (BUR), *Aguyo*: ohiko graf. = jod erdikonts. [agujo] beharrean, [agio] irakurtzeko arriskua dago; Konget (URZ), *Conget*: ohiko grafia;⁶ Lujea (UZT), *Lugea*: ohiko graf.; Perikojer (UZT), *Pe-*

⁶ Dena den, ikus gorago *Konye*.

ricogér / Pericober: ohiko grafia.; Txeso (GAR), *Cheso*: ohiko graf.; *Uhalderna* (BID), *Hualderna*: ohiko graf.

Euskal grafia. Sabaikaritze adierazgarriak daudelarik, gaskoieratiko izenak direnean edo idazteko ohitura berriak sortu badira. Balenxia (IZB), eusk. graf. + sabai-kari frikaria; Bergara (URZ), eusk. graf.; Bonba (BID), eusk. graf.; Frantxo (IZB), *Francho*: arag.; Kallerin (IZB), gask. eusk. graf.; Kapelon (URZ), gask. eusk. graf.; Karallot (IZB), gask. eusk. graf.; Karboñero (IZB), eusk. graf.; Kartutxo (IZB), eusk. graf.; Krux (UZT), eusk. graf.; Pedromarko (IZB), eusk. graf.; Tanborin (URZ), gask. eusk. graf. agoteen deit.

Erdal grafia. Ogibideak, gentilizioak edo ezaugarriak erdaraz aipatzen direnean. Calderero (BID), erd. graf.; Calero (BUR), erd. graf.; Cerrajero (BUR), *Zarrajero / Zarrallero* (orobat, ohiko formak); Cucharero (ERR), erd. graf.; Cucharero (URZ), erd. graf.; Cuchatera (GAR), erd. graf.; artikulua dagoenean: El Almadiero (BUR), erd. graf.; El Americano (IZB), erd. graf.; El Cojo (URZ), erd. graf.; El Hojalatero (BUR), erd. graf.; El Maestro (BUR), erd. graf.; El Rojo (URZ), erd. graf.; La Coja (BUR), erd. graf.; La Santa (BID), art. + iz.; Las Madrileñas (BUR), erd. graf.; Sastre (UZT), erd. graf.; Sigüesano (BUR), erd. graf. || Hala eta guztiz ere, *Xapatero* (BID), txistuk. hobetsia.

Orobat, zenbait izenetan: Enrique (URZ), erd. graf.; Fructuoso (BUR), erd. graf.; Miguelangel (BUR), erd. graf. [vs. *Migelanjel*]; Pedroguésa (GAR), erd. graf. / dieresia. [vs. Pedroguesa; belare ahostun bezala irakurtzeko arriskua legoke]; Quintín (ERR eta URZ), erd. graf.; Rumbo (BUR), erd. graf.; Sampantier (IZB), iz. gask. Jean Pantier; Severino (BUR), erd. graf.; Valero (URZ), erd. graf. || Hala eta guztiz ere, *Lakuntxa* (IZB), art. iz. elk. || Anso ibarreko oikonimoekin dagoen lotura estuaz, cf. Gusano & Lopez-Mugartza (2011-12).

f) Oikonimoen sorkuntzan bide berriak

Oikonimo berriak. Etxeen jabeek proposatzen duten grafia hobesten da. *Aiestanea* (IZB), oik. berria; *Gure Txoko* (BUR), oik. berria; *Harretxe* (BID), oik. berria; *Lakora* (IZB), erronk. vs. Lakhura zub.; *Metsola* (IZB), oik. berria; *Onki Xin* (IZB), oik. berria; *Oxanea* (IZB), oik. berria.

g) Idatzizko agirietako oikonimoen biziraupena (egungo grafian)

Erronkaribarko hirietako oikonimian antzeko joerak nabaritzen dira idatzizko dokumentazioan oikonimo gutxi agertzen dira eta horietako batzuk galdu dira gaur egun («Casa de la Abbadia», 1644, Bid. EAT). Oro har, etxeak beren jabeen izen-deiturekin aipatzen dira oso-osorik: «la casa de p[edr]o herlanz» (Burgi, 1627 EAT).

Etxe eta borda izenetan jaso diren ponte izen asko galdu dira. Hauek dira gorde direnak: Bidankozen, *Anbrosio* «cabaña» NTEM, *Bernabe* «cabaña» NTEM, *Cecilio* «casa» NTEM, *Luis* «borda» NTEM; banaka batzuk, ordea, ahozko inkestan aipatuak izan dira (*Antxon*, *Diego*, *Fernando*, *Matxin*). || Burgin, *Esteban* (ik. *Estebankamin* NTEM), *Juana* (ik. *Juanasinza* NTEM), Paskual: «la cassa de masse pascoal el barbero» (1569 EAT; ik. *Paskualramon*), *Ramon* (*Remon* NTEM).

Bestalde, xx. mendeko katastroan edo beste iturri idatzietan aurki ditugu izendeiturak ez dira ahozko inkestan dokumentatzen; hala eta guztiz ere, erraz lotu daitezke egungo etxeekin. Bidankozen, *Angel Arosa* (kat., bordal, ik. *Arotx*), *Antonio Mainz* (1910 EAT, borda, ik. *Mainzena*), *Aquelino Larranbe* (kat. borda, ik. *Larranbe*), *Domingo Ernalz* (1656 EAT, «dos cassas de los susodichos pedro elicalt y domingo ernalz»), *Fermin Pascual Salboch* (1885 EAT, borda; ik. *Salbotx*), *Ignazio Monzon* (1842 EAT, bordal, ik. *Montxonena*), *Joanot Velça* (1561 EAT, «la casa de»), *Juan Larequi* (1644 EAT, «la casa de»), *Lorenzo Mainz* (1842 EAT, borda, ik. *Mainzena*), *Luis Mainz* (1910 EAT, borda), *Paskual Uhalde* (kat. bordal, ik. *Uhalderna*), *P[edr]o Eliçalde* (1644 EAT, «el casal caydo de», ik. *Elizalde*), *Pedro Eliçalt* (1656 EAT, etxea, cf. Domingo Ernalz), *P[edr]o Yniguez* (1649 EAT, «la cassa de», ik. *Iñigizena*), *Pedro yniguiz* (1629 EAT, «la cassa de»), *Romualdo Perez* (kat. bordal, ik. *Pexena*; ald. *Petxena*), *Sancho Ezquer* (1345 EAT, borda; *Ezker* etxerik ez dago gaur egun, *Santxena* etxea, berriz, bai).

Burgin, gehienak galdu dira eta ezin da antzeman zein den egun haien oikonimo eratorria: *Ynça* (1648 EAT, «la casa de»), *Joan Portaz* (1656 EAT, «la cassa de»), *Josef Orduna* (1789 EAT, «borda o cubilar»), *Ju[anc]o Urrelo* (1627 EAT, «la casa de»), *Luys Perez* (1670 EAT, borda), *Martin Solana* (1655 EATm borda), *Machin Regoyn* (1570 EAT, «la casa de»), *Miguel Perez* (1749 EAT, «borda o artegaia»), *Pablo Lorente* (1661 EAT, borda), *Pablo Mantxo* (kart. NTEM, borda), *Pascual Periz* (1654 EAT, «la casa de»), *P[edr]o Herlanz* (1627 EAT, «la casa de»), *Simon Orduna* (1750 EAT, borda). Oro har, katastrokoak dira dokumentatu direnak eta ongi mantentzen direnak, oso berriak direlako. *Estebankamin* (NTEM, borda) *Joakin Ugalde* (kart. NTEM, ik. *Joakintxo*), *Juanasinz* (kart. NTEM, borda), *Pedro Monte* (1910 EAT, borda; ik. Pedro Bronte). Salbuespentzat jo daiteke ondoko hau, egungo oikonimo bat berarekin loturik egon baitaiteke: *Ynigo Charles* (1569 EAT, «la casa de»; ik. Iñigo).

Oro har, deitura soilak ongi gorde dira. Bidankozen, *Algarra*, *Aristu*, *Arlla*, *Arotx*, *Elizalde*, *Gaiarre*, *Garro*, *Iriarte*, *Jimeno*, *Labari*, *Landa*, *Lisalte*, *Mainz* (ik. *Maizena*), *Monzon* (ik. *Montxonena*), *Navarro*, *Ornat*, *Paskel*, *Salbotx*, *Uhalde* (ik. *Uhalderna*). Deituren gainean eraikitako beste oikonimo batzuk galdu dira, mantendu direnen aldean gutxi diren arren: *Arosa*, *Artutx*, *Ernalz*, *Ezker*, *Fuertes*, *Lareki*, *Lopez*, *Meabe de la villa de Sarries*, *Torra*, *Txerrail*. || Burgin, dokumentatu diren gehienak galdu dira (*Blasquiz*, 1648 EAT, «la casa de»), noizean behin ondorengo aurki daitezkeen arren, *Domingo Garat mayor* (1643 EAT, borda; ik. Garate).

Goitzenen gainean eraikitako oikonimoak ere ongi gorde dira (Bidankozen): *Bonba*, *Kostiol*, *Kurtxo*, *Larranbe*, *Maisterra*, *Makurra*, *Mendigatxa*, *Roscas*, *Txantxolit*, *Txapatero*, *Txestas*, *Txoko*, *Xoko*, *Zoko* (ik. *Xoko*; deit, bilakatu da). Gutxi batzuk galdu dira: *Tanborin* (Casa de Joanot Velça al[ia]s Taborin, 1561 EAT). Ogibideen gainean eraikitako oikonimoek ere iraun dute: *Arotx* 'arotza', *Labari* 'labezain, labe-kari'. Erdaraz bat gorde (*Calderero*) eta beste bat galdu da (*Sacristán*). Jabego genitiboa duten oikonimo guztiek iraun dute (*Montxonena*, *Santxena*), bai eta genitibo erronkariarra dutenak ere: *Danielna*, *Landarna*, *Rafelna* (ald. *Refelna*), *Uhalderna*.

Etxe gehienek izen bereko borda dute, jabeen abizena, ogibidea, nahiz goitizena baita. Noiz behinka, hemen «kasal» deitzen direnak ere (alegia, orube bat eraiki gabe edo eraikita egon zena) egon daitezke jabearen izenarekin.

borda.- *Borda Antxon, Borda Arguedas, Borda Aristu, Borda Arlla, Borda Artutx, Borda Calderero, Borda Danielna, Borda Diego, Borda Fuertes, Borda Gaiarre, Borda Garro, Borda Iriarte, Borda Jimeno, Borda Kostiol, Borda Landa, Borda Larranbe (Akelino Larranbe), Borda Lengorna, Borda Lisalte, Borda Makurra, Borda Matxin, Borda Mendigatxa, Borda Montxonena (Ignacio Monzon), Borda Navarro, Borda Ornat, Borda Paskel, Borda Paxapan, Borda Rafelna, Borda Rakax, Borda Salbotx, Borda Santxena, Borda Txantxolit, Borda Txestas, Borda Xapatero.*

bordal.- *Bordal de Ignacio Monzon, Bordal de Paskual Uhalde.*

cabaña.- *Cabaña Algarra, Cabaña Arotx, Cabaña Bonba, Cabaña Labari, Cabaña Mendigatxa, Cabaña Navarro, Cabaña Paskel, Cabaña Paxapan, Cabaña Salbotx.*

casal.- DRAE ('casal < lat. *casāle*, s.v. 3.a): «*Ál.* Solar sin edificar, o sitio donde hubo edificios»: *Casal Mendigatxa.*

h) Erdal artikuluaeren trataera

Ricardo Zierbideren omenez egindako liburuan erakutsi nuenez (Lopez-Mugartza 2017) erabat bitxia da alde honetako oikonimian (Izabakoan bereziki) erdal artikulua determinatuari ematen zaion trataera, artikulua femeninoa emakumeen ponte izenaren aurrean ia sistematikoki ezartzen baitzaio (*Casa La Angelita, Casa La Barbaleta, Casa La Kuntxa, Casa La Eulogia, Casa La Gabina*, etab.); aldiz, artikulua maskulinoa ez da inoiz ere ponte izen baten aurrean ezartzen, lanbide izenen (*Casa El Aguau, Casa El Cerrajero, Casa El Hojalatero, Casa El Secretario*), gentilizioen (*Casa El Americanico, Casa El Txeso, Casa El Ejeano, Casa El Petillano*) edo goitzenen aurrean baizik (*Casa El Gardatxo, Casa El Sultán, Casa El Txatiko, Casa El Txiki, Casa El Zurdo*).

5. Ondorioak

Laburbilduz, eta artikulua honetan eman diren datuak eta irizpideak kontuan harturik esan daiteke ezen:

1. Oikonimoak etxeko jabeenak direla eta inork ezin diela behartu era batera edo bestera normalizatzeraz, deitzera edota idaztera. Ondorioz, oikonimo bat finkatzeko unean argudio filologikoak oso kontuan hartzeaz gainera, arrazoi psikolinguistikoak eta soziolinguistikoak ere kontuan hartu beharko dira. Oikonimoak era batera edo bestera gorde eta finkatzeko beharraren inguruan pedagogia egokia egin beharko da etxeko jabeak behar horretaz kontura daitezen eta, onuragarria izanen delakoan, normalizatzeraz proposamena onar dezaten, ezer ere inposatu gabe.
2. Erronkaribarko oikonimoak, oro har, eta salbuespenak salbuespen, nahiko berriak direla. XIX. mendekoak gehienak eta, oraindik ere, XX. mendekoak asko. Idatzizko dokumentazioan nekez aurkituko dira «Pelagallos» moduko erreferentziak erabat berriak ez badira (Garde, Abolengo Liburu Berria, 1984). Egia da Abolengo Liburuak aurreko liburuen kopia direla, baina ez dira kopia hutsak, beti informazio berria eransten zaie kopia berria egitean eta gaurkottzen da liburua. Beraz, orain arte erabili diren datazio, ustez, zaharrak ez dira guztiz zuzenak eta berrikusi behar dira, behin baino gehiagotan nahastu bai-

- tira liburu zaharren eta berrien datak. Oikonimo batzuen kasuan, NTEM-n XIX. mendekoak balira bezala agertzen zaizkigu datatuta, baina kasu batzuetan etxeen izena gerra ondoren ezarri da, eta oraindik haien herrikideek gogoan dituzte etxeei izena eman zieten jabeak.
3. Egungo oikonimoak berriak direla egiaztatu arren, etxeei izena emateko ohi-turak, berriz, ez dirudi berria. Izan ere, oso errotua dago erronkariarren artean etxeari izena emateko ohitura; hala eta guztiz ere, ez dirudi ohitura hori agiri ofizialetan islatu nahi izan denik. Badirudi agiri ofizialetan behar-beharrez-koa zitzaien argi eta garbi uztea nor zen jabea eta nork zeukan etxe horri ze-gozkion lur eta ondasun guztiei onura ateratzeko eskubidea. Etxeak bere izena izanen zuen arren, agiri ofizialetan ez zen islatzen; aitzitik, etxe izenak alda-korrek diren arren, ez dira jabeen izenak bezain aldakorrek, eta, hori dela eta, etengabeko aldaketan daude izen hauek, jabea hiltzen delarik, berea baztertu eta bere semearen edo alabaren izena hartzen baitu. Ausaz, etxeari era ofizia-lean honela izendatzeko beharra kapareen gizarte baten arrastoa bezala ulertu beharko genuke, honela argi gelditzen baitzen nor zen etxe horretako jaun ba-karra.
 4. Etxe jabeen artean gehienak gizonezkoak diren arren, emakumeen artean etxe jabe anitz ere bazeudela lehen (Erronkari, 1642 EAT, «Casa Catalina Cruchaga»; 1678 EAT, «Casa de Maria Aroch»), eta badaudela gaur egun (Err. abl.: «Casa Venilde Orduna, Concha Sanz, casa antigua de Antonio La-biano», «Casa de Maria Ramona Argonz» eta «la casa de la Tía Mónica», Ar-turo Gale jaunaren informazioa da).
 5. Abizenetatik eratortzen diren oikonimoen artean euskal jatorrizkoak gehien-goia direla (Bid. *Algarra, Aierra, Arbizu, Aristu...*).
 6. Izenetatik eta goitizenetatik eratortzen diren oikonimoak, aldiz, gailentzen di-renak erdal itxurakoak direla eta Ansoko eta Fagoko oikonimoekin loturak di-tuztela: *Casa Barbareta* [Izb, Fag.], *Casa El Zurdo* [Izb., Fag., Ans.], *Casa la Zurda* [Fag.], *Casa el Aguau* [Izb., Ans.], *Casa Cecilio* [Izb., Ans.], *Casa Cheso* [Izb., Fag., Ans.], *Casa la Chesa* [Fag.], *Casa Royé* (Uzt.), etab.
 7. Gaskoieraren eragina Erronkaribarko oikonimian islatzen dela: *Kostiol* (Bid.), *Largotena* (Bid.), *Paxapan* (Bid.), *Anaut* (Bur.), *Dausoa* (Bur.), *Katalo* (Gar.), *Katxao* (Gar., Izb.), *Estornés* (Izb.), *Gastetx* (Izb.), *Kallerin* (Izb.), *Kara-llot* (Izb.), *Konye* (Izb.), *Sampantier* (Izb.), *Trifon* (Izb.), *Konget* (Uzt.), *Izort* (Uzt.), *Kaltxes* (Uzt.), *Mundugux* (Uzt.).
 8. Berresten dela Erronkaribarrek Zuberoako herri mugakideekin duen lotura onomastikoa etxe jabeen izenetan ere (cf. Lopez-Mugartza 2008c: Larrañen deit. 1832 EAT, *Aguer, Arrospide, Carrica, Carricaburu, Carriquiry, Do-ronde, Etchart, Irigaray, Irigoyhen, Yrigoyen*; eta Oyharçabalen omenezko libu-ruan [Lopez-Mugartza 2009] Santa Grazin, deit. 1914 EAT, *Alcat, Arosteguy, Arotcheix [Arotx], Blanco, Borthiry, Carricaburu, Carriquiry, Choco, Chutto, Curutchague, Dronde, Elichalt, Estournés, Espondaburu, Irigaray, Punt, Tam-bourré, Uthurralt, Vidart*; top. *Galharria, Galharreco ungan*).

Mariano Estornés Lasak *Oro del Ezka* izeneko liburuan (1958) balizko erronka-riar batzuen zorigaitzak eta garaipenak kontatu zizkigun. Ezkako urreaz mintzo zen,

eta urrea Erronkariko gizon eta emakumeak direla dio, ibar honetako aberastasunak, bere historia eta milaka urteko tradizioak, eta bereziki, urrearen urrea, *gore Uskara*, Erronkariko hizkuntzarik maiteena. Eta hizkuntza hori ezpainetan darabiltenak, euskaldunak ere, urre dira.

Liburuaren orrialdeetan oikonimoetan aurkitu ditugun izen anitzen oihartzuna dago, bereziki pertsonaia hauen izen-deitura eta goitizenetan: *Zenon Trutra*, *Juan Gorria*, *Petrizorro*, *Gartxot Karrikatxipi*, *Frantxo*, *Tomaxiderra*, *Artzaia* etxeakoak, *Andre Pilipa*, *Mai Pattitta*, *Artika* etxeakoak, *Balensexaga* etxeakoak, *Paulina de Blazkoaga*, *Perena*-ren artaldea, *Migeltxo Burugorri*, *Txikilan*, *Menyi* etxeakoak, *Txarrrail*, *Bidartea* etxeakoak, *Luixa Bage*, *Etxebeltz* etxeakoak, *Faustino Berroeta*, *Sinforiana Andi*, Mauletik etorritako autsak, *Mattoberroa*, *Burugorri*, *Menardo Lareki*, *Maria Artatx...*

Fikziozko pertsonaiak ote? Haien izen-deiturak guztiz egiazkoak izan litezke. Eta ez baziren, izan zitezkeen. Zeren eta, egileak berak dioen bezala... «Todo es sorprendente en esta tierra pirenaica, límite oriental de la tierra vascona...»

Erronkari, 2017/07/07

Bibliografia

- Camps, A. & M. Milián, 1990, «L'espai de la didàctica de la llengua i la literatura», *Interaula* 11, 22-24.
- EAT = *Erronkari eta Ansoko Toponimiaz*; ik. Lopez-Mugartza 2008a.
- Estornés Lasa, B., 1979, *El Cantar de Roncesvalles y otros poemas navarros*. Auñamendi sorta 127. Donostia: Auñamendi / Zarautz: Itxaropena.
- , 1996, *Memorias. Recuerdos y andanzas de casi un siglo*. Auñamendi sorta 143-144. Donostia: Auñamendi / Zarautz: Itxaropena.
- Estornés Lasa, M., 1958, *Oro del Ezka*, Auñamendi sorta [2. arg.]. Donostia: Auñamendi / Zarautz: Itxaropena.
- Euskaltzaindia, 2006, «Euskal Herri inguruko exonimoak. Exonomastika azpibatzaordea. Euskaltzaindia», *Euskera* 51, 847-865.
- Gorrochategui, J., 1985, «Historia de las ideas acerca de los límites geográficos del vasco antiguo», *ASJU* 19:2, 571-594.
- , 2007-2008, «Lenguas y genes, aplicaciones a la prehistoria de la lengua vasca», J. Fernández Eraso & J. Santos Yanguas (arg.), *Homenaje a Ignacio Barandiarán Maestu* [= *Veleia* 24-25], 1185-1202.
- Gusano, E. & J. K. Lopez-Mugartza, 2011-2012, «As casas d'Ansó. Oiconimia d'a Billa d'Ansó (Uesca, Aragón)», *Luenga & fablas: publicación anual de rechiras, treballos e decumentación arredol de l'aragonés e a suya literatura*, VI. *Trobada d'estudios e Rechiras d'a Luenga Aragonesa e a suya literatura (Uesca, 6, 7 e 8 d'octubre de 2011)*. Huesca-Uesca: O Consello d'a Fabla, 51-98.
- Jimeno Jurio, J. M., 1994, *Nafarroako Toponimia eta Mapagintza, Erronkaribar / Toponimia y Cartografía de Navarra, Valle de Roncal*, XIV. alea. Iruñea: Nafarroako Gobernua.
- Labov, W., 1972, *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Gaztelaniazko itzulpena: *Modelos Sociolingüísticos*. Madril: Cátedra 1983.
- Lopez-Mugartza Iriarte, J. K., 2000, «Erronkarieraren deskribapena, toponimiaren bidez», in *Dialektologia Gaiak*. Gasteiz: Arabako Foru Aldundia, Kultura Saila, 173-219.

- , 2008a, *Erronkari eta Ansoko Toponimiaz*. Mendaur bilduma. Iruñea: Nafar Gobernua-Euskaltzaindia.
- , 2008b, «Erronkaribarko oikonimia, mitoak eta elezaharra», in X. Artiagoitia & J. A. Lakarra (arg.), *Gramatika Jaietan. Patxi Goenagaren Omenez*. Bilbo: UPV/EHU.
- , 2008c, «Larraineko toponimia 1832ko katastroaren arabera», *HSJ (Huarte de San Juan) Filologia eta Hizkuntzaren Didaktika* 10, 123-162. Iruñea: Nafarroako Unibertsitate Publikoa.
- , 2009, «Oyharçabal eta Santa Graziko beste toponimo eta oikonimo batzuk 1838 eta 1914ko katastroen arabera (grafia arazoak ebazten)», *ASJU* 43:1-2, 615-634.
- , 2017, «Izabako patronimia: oikonimian erabiltzen diren izenak, deiturak, lanbide izenak eta goitizenak», in E. Ramos Remedios & A. Ros Cubas (arg.), *Onomastika, hizkuntza eta historia Ricardo Cierbideren omenezko estudioak / Onomástica, lengua e historia Estudios en honor de Ricardo Cierbide*. Bilbo: Onomastika Elkartea / Sociedad Vasca de Onomástica.
- López-Mugartza, J. C. (koord.), *Erronkaribarko etxeak / Las casas del Valle*. Iruñea: Erronkaribarko Batzorde Nagusia / Junta General del Valle de Roncal-Nafarroako Gobernua / Gobierno de Navarra.
- Nafarroako Foru Berria 1973 = Foru Zuzenbide Zibilari buruzko Konpilazioa edo Nafarroako Foru Berria, 1/1973 Legea, martxoaren 1ekoa, EAO, 57. zk., martxoaren 7koa.
- NPA = Nafarroako Protokoloen Artxiboa (Nafarroako Artxibo Nagusiaren atala).
- NTEM = *Nafarroako Toponimia eta Mapagintza*; ik. Jimeno Jurio 1994.
- Tort i Donada, J., 1999, «Algunes reflexions sobre el concepte de topònim», *Butlletí interior de la Societat d'Onomàstica* 77, 59-72.
- , 2001, «La toponímia com a camp de coneixement interdisciplinari. Algunes bases teòriques i epistemològiques per a l'estudi dels noms de lloc», *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografia y Ciencias Sociales* 86, apirila.
- Ubieto Arteta, A., 1972, *Toponimia aragonesa medieval*. Valentzia: Anubar.

Juan Karlos Lopez-Mugartza Iriarte
Giza Zientzien eta Hezkuntzaren Saila
Gizarte eta Giza Zientzien Fakultatea
Arrosadiko Campusa, z/g - 31006 Iruñea (Nafarroa)
948 16 95 19
jk.mugartza@unavarra.es